

แบบเรียนจรรยา

พระพุทธเจ้าตรัสไว้

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

พิมพ์ครั้งแรก ๕๐๐๐ ฉบับ

พ. ศ. ๒๔๖๘

กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์กรมตำรากระทรวงศึกษาธิการ

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

294.301

ม 113 ม

หนังสือของ
ข้าต้อยเฝ้า

Siamese

ขอพระสมุท

นฤมิต *W. M. ๒๕๖๕*

จำนวน *๑* ชิ้น

เลขห้อง 313

214

เลขบัญชี

2892

294301

2113 21

เขียน ๓๓๕๒ ๓๓๕๐.

ใบสำคัญ ของกระทรวงศึกษาธิการ
สำหรับแบบเรียนฉบับพิเศษ

—*—

ฉบับที่ ๑/๑๖๕

วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

พระราชนิพนธ์ เรื่องพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร ฉบับนี้
มีพระราชประสงค์ เพื่อทรงหนุนบำรุงการศึกษา จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เป็นแบบเรียน กระทรวงศึกษา
ธิการได้จัดพิมพ์ขึ้นเป็นฉบับศึกษา ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๖๘
สำหรับสอนทางพระศาสนา ให้โรงเรียนทั้งหลายเลือกใช้
ประกอบ การศึกษาได้ด้วยแบบเรียนฉบับนี้ เพื่อสำเร็จ
ประโยชน์สมพระราชประสงค์ จะได้เป็นการสนอง พระเดช
พระคุณ โดยควรแก่พระราชอุปการ.

(ลงนาม) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

จางวางเอก

เสนาบดี กระทรวงศึกษาธิการ

แบบเรียนจรรยา

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อะไ

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินท

มหาราช

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

พิมพ์ครั้งแรก ๕๐๐๐ ฉบับ

พ. ศ. ๒๔๖๘

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๓๐ สตางค์

—*—

โรงพิมพ์กรมตำรากระทรวงศึกษาธิการ

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

คำนำ

เมื่องานเฉลิมพระชนมพรรษา ของข้าพเจ้าในปี พ.ศ. ๒๔๖๖
ข้าพเจ้าได้จัดพิมพ์ภาพยมงคลสูตร ขึ้นเป็นหนังสือ, สำหรับข้าพเจ้า
ให้เป็นของตอบแทนแก่ญาติมิตรบางคนที่ได้ให้ของแก่ข้าพเจ้า. ใน
งานนั้นเช่นที่เคยมา, กับแจกอินโตชนและบริวารที่ใคร่ใช้ข้าพเจ้า.
ผู้ที่ได้รับแจกหนังสือมงคลสูตรนั้นไปแล้วได้แสดงความพอใจ และ
กล่าวว่าใครจะให้ มีหนังสืออันเป็นธรรมบรรยายแจกใน พ.ศ. ๒๔๖๗
นอก, ข้าพเจ้าจึงได้คัดเลือกหนังสือว่าจะแต่งอะไรดี. เผลอ
ในขณะนั้น ได้มีคนอินโตชน ของข้าพเจ้าตั้งอยู่หน้า, “พระพุทธรูปเจ้า
ตรัสอะไร?” ผู้ที่ถามข้อนี้ มีใจว่าจะเป็นผู้ที่มีได้ เคยศึกษา
ในทาง พระศาสนา เลียบเลยที่เดียว ก็หา มีได้, แต่หาก หนังสือ
เรียนต่าง ๆ ที่ได้อ่าน และได้อ่าน มักเป็นหนังสือที่แต่ง โดย
สำนวนโวหาร อันผิดกับที่ผู้ถามได้ เคยใช้ หรือ เคยฟังอยู่ โดย ปกติ,
จึงทำให้เข้าใจไม่แจ่มแจ้ง. ข้อนี้เอง ทำให้ข้าพเจ้าเกิดนึกขึ้นว่า
น่าจะมีคนอื่นอีกเป็นอันมาก, ที่มีความศรัทธาแล้ว, และมีใจศรัทธา
อยู่แล้วในพระพุทธศาสนา, แต่ไม่ได้รับคำอธิบายอย่างง่าย ๆ
พอที่จะให้เข้าใจชมทราบในธรรมอัน เป็นหลัก ของพระพุทธศาสนา,
จึงคล้ายผู้ที่เดินคลำอยู่ในที่มืด, ถึงแม้รู้แล้วว่าแสงสว่างมีอยู่
ข้างหน้า ก็ยังไม่สามารถที่จะเดินไปถึงแสงสว่างอันปรารถนา
นั้นได้, เพราะขาดคนนำทาง.

หลายปีมาแล้ว ข้าพเจ้าได้ เคยพยายาม กระทำตนเป็นประจักษ์
ผู้ถือ ประทีป ส่องหนทางให้ ญาติมิตร สหายมี โอกาส เดินไป สู่ แสง
สว่าง อันเขาทั้งหลายแสวงอยู่. อนึ่งเวลานี้ชุกนั้นข้าพเจ้าได้ ชนาน
นามไว้ว่า “เทศนาเสือป่า”, ซึ่งได้ พิมพ์จำหน่าย แพร่หลาย
มากแล้ว, และ ข้าพเจ้ายินดีที่ได้ ทราบว่าหนังสือนี้ได้ ทำให้คน
เข้าใจ แจ่มแจ้ง และเอาใจใส่ ในทาง พระศาสนา ยิ่งขึ้น. ผู้ที่อ่าน
“เทศนาเสือป่า” นั้นแล้วคงจะจำได้ อยู่ว่า ก็นึกถึงที่สุดท้ายข้าพเจ้า
ได้ กล่าวถึง จตุราริยสัจ โดยย่อ, และได้ กล่าวไว้ ข้างท้ายว่า ถ้า
มีเวลาก็จะได้ อธิบายในเรื่องนั้นโดยพิสดารขึ้นอีก. ที่ข้าพเจ้าไม่ได้
อธิบายต่ออีกนั้น, เพราะได้ มีเหตุการณ์ อย่างอย่าง, อันไม่จำเป็น
กล่าวถึงในที่นี้, บังคับให้ ข้าพเจ้า ต้องระงับการแสดงเทศนาแก่
เสือป่า ตามที่คิดไว้, แล้วต่อมาก็เลยไร้ โอกาสที่จะแสดงอีก.

มาถึงกาล บัดนี้ ความจำเป็น ที่บังคับให้ ข้าพเจ้าต้องระงับการ
แสดงเรื่อง พระศาสนา ก็ได้ สิ้นไปแล้ว, แลอาศัยเหตุที่ได้ มีผู้ตั้ง
ปัญหาขึ้นถึงที่ใดกล่าวมาแล้วข้างต้น, ข้าพเจ้าจึงได้จับเรียงหนังสือ
ขึ้น. ข้าพเจ้า ขอกล่าวแก่ ท่านผู้เป็นนักเรียน และเป็นผู้ศึกษาใน
ทางพระศาสนาว่าข้อความที่ข้าพเจ้าเขียนในหนังสือนี้เป็นอดีตโนมิตี
ของ ข้าพเจ้า โดยมาก, ฉะนั้น ถ้าหากว่าท่านพบข้อความใด ๆ

ที่ไม่ตรงกับความเห็นของท่าน ฌบทยโค บทหนึ่งก็ดี, ขอเมตตาคุณ
กรุณาคุณ, และขันติคุณ, จงโปรดให้อภัย แก่ข้าพเจ้าผู้มีสติ
ปัญญาอันน้อย.

อนึ่งหนึ่งสอนข้าพเจ้าได้ กล่าวแล้วว่า ตั้งใจเรียงขึ้น เป็นญาติ
พลี และมีตรพลี, ฉะนั้น ขอญาติมิตร ผู้รับหนึ่งสอนไปแล้ว จง
ตั้งใจรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย แล้วและกระทำสักการบูชาอย่าง
สูงสุดด้วยเถิด.

ในที่สุดข้าพเจ้าขออำนาจพร แก่ท่านทั้งหลายผู้มีจิตต์ไม่ตรี
ต่อข้าพเจ้า ผู้มุ่งดีต่อท่าน.

“สกุทตวา พุทธรัตน โอสถิ อุตฺตมํ วรี
“หิตํ เทวมนุสฺसानํ พุทธเตเชน โสตุถินา
“นสฺสสนฺตฺตปทฺทวา สพฺเพ ทุกฺขา วูปสเมนฺตฺ เต”

๑ ด้วยเหตุกระทำคา —

เป็นโอสถานัน —

๑ เกอกลกะเทวา

ขอปวงอภัยทวมิ

๑ ทั้งทุกชะโคกสรว —

ด้วยเดชขจรจาย

วระพุทธรัตน อิน

ยะอุคมประเสริฐศรี

และมณษณธাত্র

ทษะจงพิณาคหาย

พระสงฆประคุดหมาย

ณพระพุทธรองค์ นั้น ๆ

“สกุทตวา ฌมมรตนํ

“ปริพาหุปลสมนํ

“นสฺสอนุตฺตปทฺทวา สพฺเพ

๑ กัวยเหตุกระทำคา —

เป็นโอสถานัน —

๑ อันช่วยระงับจิต —

ขอปวงอภัยทวฺจน

๑ ทั้งภัยพิบัติสรว —

กัวยเคชขจรจาย

โอสถํ อุตฺตมํ วรํ

ฌมฺมเตเชน โสตุถินา

ภยา วุปลสมนฺตฺ เต”

รเวธรรมรตนํ อัน

ยะอุคฺคฺมประเสริฐคุณ

ตะกฺกระวนกระวายวุ่น

ทฺษะจงพิณาคฺหาย

พะสงฺขบประคฺจหฺมาย

ณพระธรรมะเลิศนั้น ฯ

“สกุทตวา สัมมรตนํ

“อาหุเนยฺยํ ปาหุเนยฺยํ

“นสฺสอนุตฺตปทฺทวา สพฺเพ

๑ กัวยเหตุกระทำคา —

เป็นโอสถานัน —

อันควรจะบูชา

ขอปวงอภัยทวฺยบร

๑ ทั้งโรคะพาณิสรร —

กัวยเคชขจรจาย

โอสถํ อุตฺตมํ วรํ

สัมมเตเชน โสตุถินา

โรคา วุปลสมนฺตฺ เต ฯ”

รเวธมรตนํ อัน

ยะอุคฺคฺมประเสริฐพร

ประคฺคฺมประณมกร

ทฺษะจงพิณาคฺหาย

พะสงฺขบประคฺจหฺมาย

ณพระสงฆ์หมั่นนั้น ฯ

(พระบรมนามาภิไธย) วาม วชิราวุธ

พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร.

ข้อความเบื้องต้น.

“พระพุทธเจ้า ตรัสรู้อะไร ?”

คำตอบปุจฉาข้อนี้ ถ้าเลคเชิน ๆ ก็อาจเห็นว่ามันจะไม่ยากนัก; แต่มีคนที่สักคน, นอกจากที่เป็นพุทธศาสนิกชนที่แท้จริง จะตอบได้ โดยทันที; เข้าใจว่าคง จะมีน้อยทีเดียว. ผู้ที่เคย ขวชเรียนแล้ว และ ยังจำศัพท์แสง อะไรได้ อยู่บ้าง, คง ตอบว่า, “บรรลุนิพพาน” ซึ่งสำหรับผู้ที่ไม่เคยเรียน และไม่รู้จักศัพท์ ก็เท่ากับไม่ได้ รับคำตอบอะไรเลย. ถ้าจะตอบเสียว่า, “คือท่านปราบพญามารได้” ทั้งนี้, ยังจะเข้าใจว่า, เพราะถึงจะไม่ให้ผลอย่างอื่น ก็ยังพอทำให้ผู้ ฟัง นึกเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้า ต้อง เป็นผู้ที่ อัครรรณ ฝึกกว่าคนทั้งหลาย, นานทีเดียว. การ ตอบโดยใช้ศัพท์ ที่ผู้ ฟังไม่เข้าใจ อาจให้ผลร้ายได้ อยู่, คือประการ ๑ ผู้ที่ไม่ กระตือรือร้น ใฝ่ใจในความรู้ จริง ๆ, เมื่อได้ รับคำตอบ อันไม่เข้าใจเช่นนั้น, อาจ จะ นึก เสียว่าถึง หาก จะ ชักต่อไป ก็ คงได้ รับ

คำอธิบาย อันเต็มไปด้วยภาษาที่ไม่เข้าใจ อีก, นี่กระฮาเบื่อหน่าย, เลยรังบ
 เสียไม่ถามต่อไป; อีก ประการ ๑ ผู้ที่ฟัง อาจจะ เป็น คน ๑๐๐ คน ที่เรียก ว่า
 “คนในฝูง”, คือถึงแม้จะไม่เข้าใจ อะไร ก็ แสร้ง ทำ เป็น เข้าใจ, เพราะ
 เกรงว่าจะถูก เขา นินทา ว่า ฐ^๕ คน, ฉะนั้นเป็นอันไม่ ขอ คำอธิบาย ต่อ,
 ก็คงไม่รู้อย่างเต็มนั้นเอง. นอกจากนี้ยังอาจจะมีบุคคล อีก ๑๐๐ คน
 ซึ่ง คิด เห็นไปว่า การ ที่ ผู้ตอบ ต้อง ตอบ ยกคัพ^๕ มา เช่นนั้น เป็น เพราะ
 ผู้ตอบเอง ก็ไม่ เข้าใจ คำแปล แห่ง คัพ^๕ นั้น ๆ, เป็น แต่ได้เคยรู้ ก็จำขึ้น
 ใจไว้ อย่าง นั้นเอง, แล้ว ก็ อาจ จะ เลย เกิดความ ๑๐๐ แคลน และไม่ เชื่อถือ
 ใน ความรู้ ของ ผู้ตอบ, ซึ่ง เป็น ผลร้าย แก่กัน ทั้งสองฝ่าย. ข้าพเจ้า
 มา ร่ำฟัง แล้ว และ เห็น เช่น ข้างบนนี้, จึงได้ ตกลงใจ ว่า จะ พยายามตอบ
 ๑๐๐ ข้างบนนี้ ด้วยภาษา อันใด ๆ ก็ อาจจะ เข้าใจได้, ถ้า เป็น ผู้ ที่ ได้
 ศึกษา ใน ทาง วิชา สามัญ แล้ว, และ เป็น ผู้ ที่ ใฝ่ใจใคร่ จะรู้ ใน ทาง
 พระพุทธศาสนา. ท่าน ผู้ ที่เป็น นักเทศน์ หรือ ผู้ ที่ เคย ฟัง เทศน์ มา มาก ๆ
 แล้ว เมื่อ มา พบ ล้านวนโวหาร ที่ ข้าพเจ้า ใช้ ใน หนังสือ นี้ ผิดแผกไป จาก
 ล้านวนหนังสือ เทศน์, ก็ ขอ ได้ โปรด กำหนดไว้ ว่า ข้าพเจ้า เป็น เพียง
 ๑๐๐ ศุ^๕ และ แต่ง หนังสือ นี้ สำหรับ คน ธรรมดา อ่าน เท่านั้น.

ก็ถ้าแม้ ว่า ข้าพเจ้า จะต้องตอบ ๑๐๐ นั้น โดยย่อจะตอบ ว่าอะไรเล่า?

ข้าพเจ้า คง ตอบ ว่า

“พระพุทธรูปเจ้าได้ ตรัสรู้ ถึง เห็น ความจริง อัน ประเสริฐ สี่ประการ,
ซึ่ง เรียกว่า จัตุราริยสัจ”

นี่คง เป็น คำตอบ ที่สั้น ที่สุด ที่ข้าพเจ้า निक ออก, และ ซึ่ง เห็น ว่า
เป็น อัน สรุปลหุขอ ดิกว่า อย่างอื่น. ข้าพเจ้า ก็ รู้สึก อยู่ ที่ว่า คำตอบ
เท่านี้ ยัง ไม่ แจ่มแจ้ง พอ ที่จะ ทำให้ ผู้ถาม เข้าใจ ได้ ตลอด คเลย; แต่
อย่างน้อย ข้าพเจ้า ก็ พอ หวัง ได้ ว่า คำตอบ เช่น นั้น จะ ช่วย ทำให้ ผู้ที่ อยาก รู้
จริง ยัง เกิด ความ ประารถนา ใน ความรู้ ให้ ยิ่ง ขึ้น อีก, แล้ว และ พยายาม
เสาะ แสวง หา ความรู้ นั้น ๆ, ถึง แม้ ว่า ข้าพเจ้า จะมี ได้ มี เวลา อธิบาย
ให้แก่ ผู้ศึกษา นั้น เอง, ผู้ที่ ใคร รู้ ก็ อาจ ไป ค้น พบ ได้ ใน หนังสือ
บท เรียบนธรรมะ เล่มใด เล่ม ๑ ว่า “จัตตุราริยสัจ” นั้น คือ อะไร บ้าง,
แล้ว ก็ คง จะ ได้ ยัง เกิด ความรู้ ส่วน มาก หรือน้อย ตามแต่ ความ ฉลาด ไหว
พริบ ของ ผู้คน นั้น เอง. แต่ ผู้ที่ ใคร วิชชา เช่น นั้น อาจ จะ ไม่ รู้ ว่า จะ แสวง
หา ความรู้ ที่ ต้อง การ นั้น ณ แห่ง ไหน, อาจ จะ ต้อง เทียบ เสาะ แสวง เสีย
เวลา อยู่ บ้าง ก็ เป็น ได้. เพื่อ ความ สะดวก แก่ ผู้ใด ไร ความรู้, แต่ ยัง มี รู้
เบาะ แสที่ จะ ค้น, ข้าพเจ้า ขอ เก็บ ข้อความ นั้น ๆ มา แสดง ไว้ ใน ที่นี้,
ด้วย ภาษา ง่าย ๆ.

ก่อน ที่จะ กล่าว ถึง ธรรมะ อัน ประเสริฐ ที่ พระ พุทธเจ้า ของ เรา ได้
ตรัสรู้ นั้น, ควร คำนี้ งู ก่อน ว่า เหตุใด พระองค์ จึง ได้ ทรง ตรัสรู้ เช่น นั้น.

ถ้าถามคน สมัยโบราณคง ตอบไปในทาง ปาฏิหาริย์ นั้น, คือว่าพระองค์
 เป็น บุรุษ ที่ อัจฉริยะ ที่สุดในโลก; ได้ทรง รับ เทวคา ธัญเชิญให้เสด็จ
 ลงมา เสวย พระชาติ ครั้ง สุดท้าย ใน ถิ่น มนุษย์ แล้ว, ก็เสด็จ มา ปฏิสนธิ
 ใน พระครรภ์ แห่ง พระนาง สิริมหา มาया, ผู้ เป็น พระอัครมเหสี ของ พระเจ้า
 สุธโตะนคร ศากยราช, ณ กรุง กบิลพัสดุ์; พอประสูติ จาก พระครรภ์ พระมารดา
 ก็ทรง พระดำเนิน โดย ลำพัง ได้ ๗ ก้าว, ทำให้ เป็น ที่ พิศวง แก่ เทวดา และ
 มนุษย์ ที่ ชุมชุม อยู่ ใน สวน ลุมพินี อัน เป็น ที่ ประสูติ; แม้แต่ เมื่อ ยัง ทรง
 พระเยาว์, ยังมี ได้ ทรง ศึกษา ศิลป ศาสตร์ เลย, ก็ ได้ ทรง แสวง
 พระปริชา สามารถ ยิ่ง กว่า ผู้ ที่ เป็น ครูบา อาจารย์; เมื่อ เสด็จ ออก บรรพชา
 ทรง มา ไป จาก กรุง กบิลพัสดุ์ ก็มี เทวดา ช้อน ดิน มา ทั้ง ๔ ข้าง มี
 พระอินทร์ พระพรหม มา ถวาย ภัตตาหาร และ ถวาย ไตรครอง และ บาตร โดยเสด็จ; เมื่อ
 จะ ตรัสรู้ พญามาร ได้ ยกทัพ ใหญ่ ไป ฝาย, นางพระธรณี ก็ ขึ้น มา บีบ น้ำ
 ไหล จาก ผม, ทำให้ พญามาร ต้อง พ่าย แพ้ เรื่อง ปาฏิหาริย์ ต่าง ๆ, เช่น ที่
 ได้ ยก มา กล่าว ไว้ เป็น ตัวอย่าง ข้างบน นี้, ยังมี อีก มาก มาย เหลือ ที่
 จะ กำหนด จด จำ. คนโบราณ เมื่อ ได้ ฟัง เล่า ถึง ปาฏิหาริย์ ต่าง ๆ ของ
 พระพุทธเจ้า ก็ ยัง เกิด ความ เลื่อมใส ใน พระองค์ แล้ว, ไม่ พัก คำนึง ต่อ ไป
 ถึง ข้อ มหัศจรรย์ อัน ใหญ่ ยิ่ง กว่า ปาฏิหาริย์ ทั้ง ปวง ที่ กวี ไค ๆ จะ สามารถ
 ประดิษฐ์ ขึ้น ได้, กล่าว คือ ความ จริง ใน พระประพจน์ การ ของ พระพุทธเจ้า.

ฝ่าย บุคคล สมัยใหม่ ก็มัก เป็นไป เสีย ตรง กัน ข้าม ที่เดียว, คือ บรรดา
 ปาฏิหาริย์ทั้งหลาย ทั้งปวง จัด ว่าเป็น ของ เหลวไหล ไม่ควร เชื่อเลย;
 แต่ก็หาได้ มี สิ่ง ไค เข้า แทน ที่ ปาฏิหาริย์ ที่ ยก ออก เป็น ของ ไม่ควร เชื่อ
 เสีย แล้วนั้นไม่, จึง ตก ลง เป็น อัน ลอย ค้าง, และ เลย ชวน ๆ จะ ไม่ เชื่อ
 ใน ความ อัจฉริยะ ของ พระพุทธเจ้า เสีย ด้วยซ้ำ. ที่ แท้ ถึง แม้ ว่า จะ ตัก
 ปาฏิหาริย์ อย่าง ที่ คน โบราณ ชอบ กล่าว ถึง นั้น ออก เสีย แล้ว, พระพุทธเจ้า
 ของ เรายัง เป็น บุคคล ที่ เป็น มหัจฉริยะ ที่ สุก ใน โลก อยู่ นั้น เอง.

ในที่นี้ไม่ใช่ ที่ จะ ควร แสวง ถึง พุทธ ประวัติ โดย พิสดาร, ฉะนั้น
 ข้าพเจ้า ของ ต่ เลีย ไม่ กล่าว ถึง, นอกจาก ที่ จำ เป็น สำหรับ อธิบาย การ บาง
 อย่าง เท่านั้น. ที่ ข้าพเจ้า กล่าว ว่า พระพุทธเจ้า ของ เรายัง เป็น บุคคล ที่
 มหัจฉริยะ นั้น เพราะ เหตุ ว่า โดย พระชาติ ได้ ทรง เป็น ชัตติยะ, คือ
 ชาติ นักรบ, และ ความ คึกษา อบรม เป็น ไป ใน ทาง ยุทธ ศาสตร์ และ รัฐ
 ประศาสน ศาสตร์, หรือ กล่าว โดย ย่อ, เตรียม พระองค์ ไว้ เป็น ผู้
 ครอบ ครอบ แผ่นดิน สมอง พระองค์ พระราช บิดา. อีก ประการ ๑, อาศัย
 เหตุ ที่ ได้ มี ผู้ รوبرู ใน ทาง คุณ ลักษณะ ของ คน ทำนาย ไว้ แล้วว่า, ถ้า ทรง
 ครอบ ครอบ ฌราวาส วิสัย อยู่ ก็ จะได้ เป็น พระเจ้า จักรพรรดิ ราชาธิราช, หรือ
 ถ้า เสก อก บรรพชา ก็ จะได้ ตรัสรู้ เป็น พระ สัมมา สัมพุทธเจ้า, พระ
 ราชบิดา จึง ได้ ทรง จัด ให้ ได้ ทรง อภิเษก สมรส ตั้ง แต่ เมื่อ มี พระชนมายุ

เพียง ๑๖ พรรษา, อีกทั้งได้จัดสร้างปราสาทที่ประทับไว้อย่างวิจิตร,
 บริบูรณ์ด้วยศฤงคารบริวารยศ, มีคณานารีปฏิบัติแวดล้อมอยู่เสมอ,
 เสวยโลกียกามบริโภคทั้งกลางวันกลางคืน. แต่ถึงกระนั้นพระองค์
 ยังทรงกระทำพระหฤทัยสละสิ่งที่ทำให้เพลิดเพลินทุกสถาน, ออกไป
 บรรพชาเพื่อทรงแสวงหาโลกุตตรสุข, อันทรงทราบแน่ในพระหฤทัย
 ว่าเป็นของประณีตกว่าโลกียสุข. จริงอยู่ ผู้ที่สละฌราวาสวิสัยออกไป
 บรรพชาก็มีอยู่มาก, ทั้งในกาลโน้นและกาลหลังต่อมา, แต่จะมี
 ผู้ใดเปรียบด้วยพระพุทธเจ้าของเราหาได้ไม่, เพราะการที่พระองค์
 เสกขออกผนวชมิได้มีผู้ใดหรือสิ่งใดบังคับเช่นคนอื่น ๆ โดยมาก.
 ผู้ที่บวชโดยมากมักเป็นเพราะมีบุคคลที่เคารพนับถือและมีบุญคุณ,
 เช่นบิดามารดาเป็นต้น, บังคับหรือแสดงความปรารถนาให้บวช
 อย่าง ๑; เพราะการดำรงอยู่ในฌราวาสวิสัยไม่ได้รับความสุขสำราญ
 เพียงพอ; บังเกิดความคับใจ, จึงออกไปบวชเสียเช่นอย่าง ๑; หรืออีก
 อย่าง ๑, ซึ่งอาจมีได้เหมือนกัน, คือได้ยินได้ฟังผู้อื่นกล่าวสรรเสริญ
 ความเป็นสุขสำราญแห่งการบวช จึงบังเกิดความอยากบวชขึ้นมาบ้าง,
 ตามวิสัยของผู้มีอายุน้อยที่อยากลองอะไรแปลก ๆ พระพุทธเจ้าของเรา
 มิได้ตกอยู่ใน ๓ จำพวกนี้เลย, เพราะประการที่ ๑ พระราชบิดามีได้
 ทรงมีความปรารถนาเลยที่จะให้ทรงผนวช; ประการที่ ๒ พระองค์ไม่น่า

จะต้อง มีข้อใดที่ทำให้ทรงเบื่อหน่ายในการที่อยู่เป็นคฤหัสถ์; ประการที่ ๓
ไม่ได้ มีผู้ใดชักชวนให้ทรงเห็นควร ลองออกไปทรง ผนวช, และ พระ
ชนมายุของพระองค์มีถึง ๕๔ พรรษาแล้ว เมื่อ เสด็จ ออกทรง ผนวช.

แต่เราควร จะเชื่อหรือไม่ว่า พระพุทธเจ้าไม่เคย ทรงทราบดีเลย
ถึงความแก่, เจ็บ, และ ตาย, อันเป็นกฎแห่ง ธรรมดา? ข้าพเจ้าเห็นว่า
ข้อนี้ยังไม่ น่าเชื่อเช่นนั้น, และไม่ น่าเชื่อว่า พระเจ้าสุทโธทนะ หรือใคร ๆ
จะนึกได้ว่าจะสามารถบีบคั้นให้ทรงทราบ กฎแห่ง ธรรมดานั้น ๆ; ถ้าหาก
จะเป็น ก็ คงจะ เพียง แต่ ระวังมิให้ กระทบ พระเนตร เข้าโดย มิทัน รู้ พระองค์,
และ อาจหวัง อยู่ ด้วยว่า ถึงแม้จะทรงทราบก็ จะไม่ สู้ ทรงเอา พระหฤทัย
ไถ่ นึก โดย เหตุที่จะ ทรงมี พลิตพลิน อยู่ใน สุขแห่ง กามบริโภค.
ฝ่าย พระพุทธเจ้า ของ เรา ทรง มี พระนิสสัย ใฝ่ ในทาง คึกษา, และเป็น
แน่นอน คงได้ทรง คึกษามาก ด้วย, ทั้ง มี พะยาน ปรากฏ อยู่ใน ที่ต่าง ๆ
ว่า ในทางธรรม ตามที่ สอนกัน โดย ไสยศาสตร์ (คือ ศาสนาพราหมณ์) นั้น
พระองค์ ทรงทราบมากพอที่จะทรง ได้ เถียงกับพราหมณ์ได้ โดยไม่ต้อง แพ้.
อันศาสนา พราหมณ์ นั้น ๆ ก็ เต็มไป ด้วย คำสั่งสอน และ ลัทธิ เนือง
ด้วย ความแก่, ความเจ็บ, และ ความตาย, เหตุไฉน พระพุทธเจ้า จะไม่
ได้ทรงทราบ ถึง ข้อความนั้น ๆ.

ข้อ ควรกำหนด อีกอย่างหนึ่งมีอยู่ คือ, ใน สมัย เมื่อ พระพุทธเจ้า

ของเรา ดำรงพระชนม์อยู่นั้น, นอกจาก ศาสนา พราหมณ์ อันเป็นของ
 โบราณประจำอยู่ในมัธยมประเทศ, ยังได้เกิดมีพวกถือลัทธิอีก จำพวก ๑
 เรียกว่า “นัรฺครนถ์”, ซึ่งยังมีอยู่ในมัธยมประเทศ (อินเดีย) จน
 ทุกวันนี้, และซึ่งในสมัยนี้มักเรียกกันว่า “ไชน” (Jain). นัก
 บวชพวกนี้เป็นผู้ถือลัทธิของศาสนาชื่อมหาวัระ, ผู้เป็นลูกเจ้าเมือง
 ย่อมๆ แห่ง ๑, ซึ่งได้ศึกษาในทางไสยศาสตร์จนชำซองแล้ว, และ
 ยังเกิดความรู้สึกขึ้นว่า การเป็นห่วงใยในโลกีย์ กาม บริโภคไม่เป็น
 หนทางที่จะบรรลุถึงพระปรพพรหมได้, จึงได้สละทรัพย์สิน ๑๐๐ การ
 บ้านเรือน และครอบครัว, ออกบวชเป็นโยคี, ใช้ยังสกุลจิวร, คือผ้าที่
 เขาสละแล้ว, เป็นเครื่องนุ่งห่ม; บริโภคภัตตาหารแต่จำเพาะที่ขอทาน
 เขาได้, และบำเพ็ญทุกกรกิริยา, ทรมานตนโดยวิธีต่างๆ, ด้วยความ
 จงใจไม่โยคีต่อร่างกายและความสุขแห่งร่าง, และหวังว่าเมื่อทำให้
 ร่างกายทรุดโทรมไปสิ้นแล้ว, ก็จะไม่เหลือแต่มนโธอันจะปลดปล่อยจาก
 กายอันลามก, แล้วมนโธอันบริสุทธิ์จะได้เข้าสู่พระปรพพรหม คือ
 ความสูญอย่างประเสริฐ, ไม่มีเวลาต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิด
 ต่อไปอีก. ดังนั้นก็พอจะเห็นได้ว่าความมุ่งหมายของมหาวัระนั้น มีคล้ายๆ
 ของพระพุทธเจ้า, คือมุ่งตัดความเพลึกเพลินในกามคุณารมณ์, ซึ่ง
 พวกพราหมณ์ไม่สอนให้ตัดเลย, เพราะตามลัทธิของพราหมณ์ถือ

กันว่า ชายใด ไม่มีลูก เมื่อ คายไป แล้วต้องไปตกนรก ชุมหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “ปุต” , ลูกเป็นผู้ช่วยให้พ่อพ้นจากนรกชุมนี้ ได้ จึงเรียกว่า “ปุตฺร” ,
 ทั้งนี้ ลัทธินี้ พวกพราหมณ์ ถือเคร่ง , และสั่งสอนอยู่เสมอ, จนเกิด
 มีความเชื่อ กันขึ้นว่า หญิงใด ได้ยมนตน สมพาส กับพราหมณ์ และ
 มีลูก นับเป็นบุญ กิริยาอย่างหนึ่ง. มหาวีระ และ พระพุทธเจ้า มีความ
 เห็นตรงกันว่า ลัทธิเช่นว่ามานี้ ไม่เป็นประโยชน์ เกื้อกูลในทางสมาธิ,
 เป็นเครื่องทำลาย พรหมจรรย์, จึงห้าม เลียที่เคี้ยว, และหวังว่า ถ้ากำจัด
 สิ่ง ซึ่งเป็นข้าศึก สำคัญ ต่อ พรหมจรรย์ ได้ เลีย แล้ว จึง จะ สามารถ
 นำเพญ ฑะ ให้มีผล บรรลุ ถึงความสุข อันสูง สุดได้ แต่ มหาวีระ เข้าใจ
 ผิด คิดเห็นไปว่า จะ สำเร็จ ความปรารถนา ในทาง คัมภีร์ ได้ โดยวิธีกระทำ
 ทุกกร กิริยา, และมีหน้าซ้ำ พวกศิษย์ ของเขา ยังทำ เน้นไป แรง ยิ่งกว่า
 คาสคา, คือ เห็นว่า ผู้ที่ ตั้งใจ มั่น เลีย แล้วว่าจะ ไม่โย ตี ต่ คร่างกาย ไม่
 ควร มีความอาย ต่อไป, จึง เลี่ยง ค การนุ่งห่ม เลียที่เคี้ยว เลียได้ ชื่อว่า
 “ทิกัมพร”, แปลว่า “นุ่งผ้า”, หรือชาวเรา เรียกกันว่า “ชีเปลือย”.
 มหาวีระ ผู้เป็น คาสคา ของ พวก นีร์ ครนธ์ ได้ กำเนิด ก่อน พระพุทธเจ้า ของ
 เราหลาย สิบปี, ฉะนั้น เป็น ข้อควร เชื่อได้ว่า พระพุทธเจ้า คง จะ ได้ เคย
 ทรงทราบ ถึง ลัทธิ และ กิจการ ของ พวก นีร์ ครนธ์ อยู่ แล้ว แต่ ก่อน เสด็จ
 ออก บรรพชา.

เมื่อข้าพเจ้าได้กล่าวมาถึง แค่นี้แล้ว บางทีจะมีผู้อยากถาม
 ขึ้นบ้างกระมัง ว่าถ้าฉะนั้น พระพุทธเจ้าจะมี อะไร เหลือ สำหรับ ตรัสรู้
 อีกเล่า? ขอตอบว่ายังมีเหลืออยู่มาก ถึงหากเราจะรับเสียว่า, ธรรมที่
 ปรากฏ อยู่ใน พระพุทธศาสนา ก็มีปรากฏ อยู่ทั้งใน ศาสนาพราหมณ์ และ
 ใน ลัทธิ ของนัร คุรณต์ แล้วโดยมากก็ดี, แต่ข้อนี้ ก็ ยังหาทอนความ
 อัจฉริยะ แห่ง ศาสน ธรรม ของ พระพุทธเจ้า ลงไม่. เปรียบเหมือน ทัพพ
 สัมภาระ ที่ สำหรับ ประกอบ ขึ้น เป็น รถยนต์, ใครๆ ที่เป็นช่างเหล็ก ก็
 อาจจะสร้าง ขึ้นได้ อย่าง ๑ หรือหลายอย่าง ตามแต่ ความสามารถ ของ ตน,
 แต่ความจริง ก็ ยังมีอยู่ ว่า รถยนต์ “โรลล์ สรอยซ์” ก็มีแค่ บริษัท
 เดียว เท่านั้นที่ สร้างได้. ช่างทำ รถยนต์ ก็มีถมไป, เหตุไฉน จึง สร้าง
 รถยนต์ ไม่ ให้ ได้ ดี เท่า รถยนต์, “โรลล์ สรอยซ์” บ้างเล่า? ข้อนี้
 อุปมาฉันใด, ใน ส่วนทาง ลัทธิ ศาสนา ก็ ฉะนั้น. ธรรมะที่ดี ๆ,
 และที่ ใคร ๆ ก็ ยอมรับ เห็นว่าดี ก็มีอยู่ เหมือน ทัพพ สัมภาระ, แต่ ไม่มี
 ศาสดาใด “คุม” ทัพพ สัมภาระ นั้นๆ ขึ้น เป็น ศาสนา อันน่า เลื่อมใส,
 น่า นับถือ, และทำให้ ผู้ นับถือ ใจ สบาย ได้ เสมอ เหมือน ที่ พระพุทธเจ้า ของ
 เรา ได้ ทรง ประดิษฐาน ขึ้น เลย. ทั้งนี้ เพราะ ศาสดา อื่นๆ ถึงแม้ ได้ รู้จัก
 ธรรมะ ต่างๆ อยู่ แล้ว ก็ดี, แต่ ยังขาด ขณ ลำคัญ อะไร อยู่ อัน ๑, จึง
 ทำให้ คำสั่งสอน ของ ศาสดา นั้นๆ บกพร่อง ไป, ไม่มีดี ถึงที่สุด ศาสดา

และปาโมกข์ทั้งหลาย ก็ต่างคนต่างชวนหาสิ่งที่ยังขาดอยู่นั้นทุกคน, แต่มิได้มีผู้ใดค้นพบเลย. พระพุทธเจ้าของเราได้ทรงค้นพบสิ่งที่ยังขาดอยู่นั้น, จึงได้พระนามว่า สมุมาสมพุทฺธโธ “เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง”, คือสอนพระองค์เองให้รู้, ปลุกพระองค์เองให้ตื่นขึ้นได้.

ว่าด้วย การ ตรัสรู้

การตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้านั้น หาได้มีขึ้นลอย ๆ มิได้. นับแต่พระองค์เสด็จ ออก บรรพชา, เมื่อพระชนมายุได้ ๒๔ พรรษา, ต่อเมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษาจึงได้ตรัสรู้. ในระหว่าง ๑๑ ปีนั้น พระองค์ทรงพยายามเสาะแสวงหาทางที่จะสำเร็จตาม พระหฤทัย มุ่งหมายนั้น ด้วย พระอุตสาหะวิริยภาพ อันแรงกล้า, หาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้เลย. ชื่อนี้แสดงให้เห็นได้ว่า พระองค์มีพระหฤทัย ยากเย็นอยู่ในทางที่จะหาความจริงอย่างประเสริฐ, ความจริง อันไม่มีผู้ใด จะโต้แย้งได้เลย. เพื่อ พระประสงค์ อันนั้น ได้ทรง พระอุตสาหะ ศึกษาในสำนัก ครูบาอาจารย์ ที่มหาชนใน สมัยโน้นนิยม กันว่า เป็นเลิศแล้ว, จนทรง เห็นว่า อาจารย์นั้นๆ ไม่มีอะไรที่จะสอน ถวายได้ อีก แล้ว; แต่ยังไม่พอ พระหฤทัย. เพราะ สติของ อาจารย์ นั้นๆ ไม่ได้ตัด กามสขัลลิกานโยค, คือ การผูกไว้ใน กาม, ดังได้ อธิบายมาแล้วข้างบนนี้. พระองค์เสด็จ ออกจากสำนัก อาจารย์ แล้ว, ไปประทับ อยู่ที่ตำบล อูรุเวลา, ในแคว้นมคธ,

อันเป็นที่รมณียสถาน, มีธารน้ำใสอยู่ใกล้ ๆ และมีไม้ใหญ่ อันเป็นที่
 อาศัยร่มไม้, เหมาะแก่การที่จะเสวยอยู่ โดยสงัดไม่มีคนรบกวน. เมื่อ
 ทรงเลือกที่ไว้ เหมาะแล้ว, จึงทรงขากัน ลองบำเพ็ญตบะโดยอาการ
 ต่าง ๆ ที่นิยมกันในสมัยนั้นว่า เป็นของดี, มีทรงอดอาหาร จนซูบผอม
 อย่างที่เรียกกันโดยศัพท์สามัญว่า “หนังหุ้มกระดูก”, และทรงทรมาน
 พระองค์ โดยวิธีต่าง ๆ เป็นต้น. การอดอาหาร และทรมานต่าง ๆ
 เช่นกล่าวแล้วนั้น, ทรงเล็งเห็นว่าเป็น อิตถกิเลสมถาโยค, คือ
 การประกอบความเหินห่างเหินห่างแก่ตนเปล่า ๆ, ไม่เป็นประโยชน์เลย, เพราะ
 ทุกขเวทนาแห่งร่างกาย อย่างมาก เช่นนั้น กลับทำให้ใจมัวไปนึกถึง
 เลียแต่ในส่วน ความไม่สบาย และความเดือดร้อนหรือ เมื่อยเจ็บ, ไม่
 สามารถกระทำใจให้แน่วแน่ในทางสมาธิ อันเป็นขั้นต้นแห่งฌานทั้งปวง.
 ส่วนทางตรงกันข้าม, ความเสวย กามบริโภคนั้นก็ได้ทรงทราบ แน่ชัด
 แล้วว่าเป็นข้าศึกแก่ความสงบ เพราะเมื่อสิ่งใดทำให้เพลิดเพลิน
 ก็เป็นเหมือนบ่วง อันคล้อง และผูกมัดใจไว้ มิให้เจริญในทางสมาธิได้.
 เมื่อทรงเล็งเห็นชัดใน ๒ ข้อนี้แล้ว จึงทรงเลือก ดำเนินในทางกลาง,
 และทางกลางนั้นเอง เป็นทางที่นำพระองค์ไปสู่ความตรัสรู้ในที่สุด,
 จึงควรนับได้ว่า เมื่อทรงประสพทาง กลางนั้นแลเป็นขั้นที่ ๑ แห่ง
 บันได อันนำพระพุทธเจ้าขึ้นไปถึงความตรัสรู้ อันเป็นขั้นที่สูงสุด.

การที่พระพุทธเจ้าทรงยกบำเพ็ญทุกกรกิริยาได้ให้ผล ให้ทรงมี
 โอกาสได้สงขาริยังกว่าก่อนๆ, เพราะทำให้ต้องเสด็จอยู่ โดยลำพัง
 พระองค์. ก่อนนั้นขึ้นไปได้มีนักบวชห้ารูป, ที่เรียกกันว่า “ปัญจวัคคีย์”
 ปฏิบัติพระองค์อยู่. จำเดิมแต่เมื่อพระองค์ได้เสด็จออก บรรพชา,
 นักบวชทั้งห้า, ผู้มีนามว่าโกณฑัญญะ ๑ วัปปะ ๑ ภัททิยะ ๑ มหานาม ๑
 อัสสชิ ๑, ได้ออกบรรพชาและฝากตนอยู่ กับพระพุทธเจ้า, เพราะเห็นว่า
 ได้ทราบคำทำนาย อยู่แล้วว่า ถ้า พระองค์ เสด็จออก บรรพชา จะได้
 ตรัสรู้ธรรมะ อันสูงสุด, จึงตั้งใจว่าเมื่อตรัสรู้แล้ว จะได้ทรงสั่งสอนให้
 ตนได้รู้บ้าง. ครั้นเมื่อเห็นพระพุทธเจ้าทรงงดการ ทรมาน พระองค์
 และเริ่มเสวยอาหารแข็ง, มีข้าวสุกเป็นต้น, พวกปัญจวัคคีย์ สำคัญ
 คิดเลี้ยวว่าพระองค์ จะทรงหมด อุตสาหะที่จะบำเพ็ญ ต่อไปเสียแล้ว, จึง
 ต่างเอาตน ออกจากพระองค์ ไป, พากันไปอยู่ ณป่าอิสิปตนมฤคทายวัน,
 กรุงพาราณสี. ฝ่ายพระพุทธเจ้า คงประทับอยู่ ณตำบล อรุเวลา, และ
 ได้ทรงประสพความ สงัดโดยบริบูรณ์, ทำให้สะดวก แก่ การทรงบำเพ็ญ
 เพ่งเล็งหาธรรม วิเศษต่อไปจนเป็นผล สำเร็จได้ ตรัสรู้ ธรรม วิเศษ พอ พระ
 หฤทัยว่า “รู้แน่แล้ว”, ในราตรี แห่ง วิชาขบรณมี, พระจันทร์ เพ็ญเต็ม
 ดวงเสวย วิชาชนกษัตริฤกษ์, (คือวันเพ็ญเดือน ๖ ตามจันทรคตินิยม
 ข้างไทยเรา), ในปีก่อนพุทธศก ๔๕

เรื่อง ตริสรุ ของ พระพุทธเจ้า, ตามที่ผู้แก่ผู้เฒ่าชอบเล่าสอน
บุตรหลาน, เป็นเรื่องที่กล่าวไปในทางลำเค็ญอิทธิปาฏิหารต่าง ๆ ของ
พระพุทธเจ้า, จึงทำให้คนชั้นหลังนี้มักพากันเห็นไปว่าเป็นเรื่อง
เหลวไหลเสียทั้งสิ้น. แต่ที่จริงถ้าใคร ครวญดู ลึกเล็กน้อย ก็อาจแล
เห็นได้ว่า เรื่อง แสกดปาฏิหารต่าง ๆ ของ พระพุทธเจ้านั้น, พระ
อรรถกถาจารย์ ท่านได้แต่ง ขึ้นไว้ สำหรับเป็น แต่ ถ้อยคำอุปมา, เช่น
เกี่ยวกับจินตกวี แต่งชมวีรบุรุษ หรือนารี อันงาม ฉะนั้นเอง. เช่นเมื่อ
เราอ่านใน กวินิพนธ์ ว่า นางคนใดคน ๑ ตาเป็นดาว, ผิวเป็นดอกมลิ,
ผมเป็นฟ้าในเวลากลางคืน, แขนเป็นวงช้าง, ดังนี้เป็นต้น, เราก็มี
ใจนึก เชื่อเลยว่านางนั้น จะเป็นเช่นนั้นได้จริงๆ; เราเข้าใจได้ ดีทีเดียว
ว่าผู้แต่ง เขาก็ใจเพียง แต่เปรียบ ส่วนต่างๆ ในตัวนาง กับสิ่ง ของนั้นๆ
เท่านั้น และ เพราะเข้าใจ อยู่ ตีเช่นนั้น แล้วเราก็ หากกล่าว ตีไม่ว่า กวี
ผู้นั้น แต่งอะไร ไม่เห็นน่าเชื่อ. ใน เรื่องปาฏิหาร ของ พระพุทธเจ้าเราก็
ควรทำใจ เสียอย่างเหมือนกัน, ว่าท่านพระโบราณจารย์ ได้รจนา ข้อ ความ
นั้น ๆ ขึ้นเสมอ เป็น ข้อ อุปมา อย่างเดียวกับ จินต กวี นั้นเอง. เช่น
ใน เรื่องตริสรุ มีข้อความ กล่าวถึง พญามาร ว่าเกรง พระพุทธเจ้า
จะตรัส ธรรมวิเศษแล้ว ก็ จะหลุดพ้นไปเสียจาก อำนาจ ของตน, จึง ยก
ทัพใหญ่ ไปยังตำบล อรุณเวลา, ต้อนพลเข้า ผจญ และไล่ช้างค้ำไม้

ซึ่งตนชี้เข้าไปยัง พระพุทธรูปเจ้า, ซึ่ง ประทับ อยู่ภายใต้ต้นโพธิ์, พระ
 พุทธรูปก็ทรงชำระ พญามาร และ บริวารทั้งปวงโดย ธรรมวิธี คือ เสี่ยง
 พระबारมีทั้ง ๑๐ ที่ใต้ทรงบำเพ็ญมา. ถ้าใคร ครอบงำก็อาจจะได้เห็นได้ว่า
 พญามารนั้น ท่านคงไม่ได้มุ่ง กล่าวถึง ยักษ์ ตนใดตน ๑, เป็นแต่ท่านมุ่ง
 กล่าวว่า กิเลสสาม เปรี๊ยะ ด้วย พญามาร, และ กิเลสอื่น ๆ เป็น
 เสนามาร; กิเลสเหล่านี้ เกิดขึ้นใน พระหฤทัย แห่ง พระพุทธรูปเจ้า, ทำให้
 ทรงหวงรำลึก ถึงความเสวยสุข สมบัติใน อดีตกาล, ทุกทั้ง พญามาร
 และ เสนายก มาผจญ. วิธีที่จะข่ม พระหฤทัยมิให้ นึก มากไป ในทาง
 กิเลส นั้น ๆ ก็คือ ทรงรำลึก ถึง พระबारมีทั้ง ๑๐ ที่ใต้ทรงบำเพ็ญมาแล้ว,
 ทำให้ พระหฤทัย หนักแน่น หักห้าม พระหฤทัยมิให้ หวนคิด ถึง ความ
 หลงใหล โดย เกิดขาด จึง เรียกว่า ทรง เสี่ยง พระबारมีทั้ง ๑๐ สู้มาร.

बारมี ๑๐ ที่กล่าวถึงนี้, สรุปโดยย่อ คือ ทาน ๑ ศีล ๑
 เนกขัมม ๑ ขันณียะ ๑ วิริยะ ๑ ขันติ ๑ สัจจะ ๑ อธิษฐาน ๑
 เมตตา ๑ อุเบกขา ๑. ทานและศีล ไม่จำ ต้อง อธิบาย, เพราะ
 โดยมาก ก็รู้ กันอยู่แล้ว; เนกขัมม แปลว่า ออกจากกาม, สละ
 ทรัพย์สิน สมบัติ และ ครอบครอง และ ความสุขทุก อย่างในทาง อกุศล, ออก
 บรรพชา; ขันณียะ คือ ความรอบรู้ ในสิ่ง ที่ ควรรู้, เช่น รู้ตัวรู้ตัว, รู้บุญ
 รู้บาป เป็นต้น; วิริยะ คือ ความเพียร ยาก บั่นในทาง ที่เป็นคุณเป็น

ประโยชน์; สัจจะ คือ ความ ซื่อตรง และจริงใจ, หรือ การมุ่งแสวงหา
 ความจริง; อธิษฐานได้แก่ ความตั้ง ใจมั่น; เมตตาก็คือ เป็นของ เข้าใจ
 ง่าย อยู่แล้ว, ไม่ต้อง อธิบาย; อุเบกขา คือ ความเฉย, อธิบายว่า ใน
 เมื่อ จะช่วย ยินดีใน ลาภ หรือ ความสุข ของเขาไม่ได้ ก็ไม่ ยินร้าย, เป็นแต่
 ตั้งตนไว้เฉย ๆ, เช่น เมื่อ เห็นเขา จับผู้ร้ายไป ถ้าแม่ จะ ยินดี ด้วย กับ
 ฝ่ายผู้จับ ก็ต้อง สำแดง ใจร้าย ต่อผู้ถูก จับ, ควร ทำใจ เฉย ๆ เสีย ได้
 เป็นดี, ตามที่ ได้กล่าว อธิบาย ถึง ทศ บารมี โดยย่อ ๆ ข้าง บนนี้, เป็น
 คำ อธิบาย สำหรับทั่ว ๆ ไป. ถ้าจะ กล่าว ถึง สำหรับ พระพุทธเจ้า โดย
 จำเพาะ ควร อธิบาย ตาม ข้อความ อันปรากฏ ในธรรมวิภาค ปริเฉท
 ที่ ๒, ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส,
 ดังต่อไปนี้ : —

“พระ องค์นั้น อัมพรชนม์ เพื่อ ประโยชน์ แก่ คนมากด้วย พระเมตตา,
 จัดเป็น พระทาน บารมี และพระเมตตาบารมี; เสด็จ ออก มหาภิเนษ กรม,
 จัดเป็น พระเนกขัมม บารมี; ทรง สำรวมในศีล สมควร แก่ เป็น บรรพชิต, จัด
 เป็นพระศีล บารมี; ทรง บำเพ็ญ เพียร และ ทรง อดทน ต่อ ความ ลำบาก ยาก
 เข็ญ, จัดเป็น พระวิริยะ และ พระขันติ บารมี; ทรง ตั้ง พระ หฤทัย
 มั่นใน ปฏิปทา, ตั้ง พระ หฤทัย มั่นจริง ๆ เพื่อ แสวง หาความจริง,
 จัดเป็น พระ อธิษฐาน บารมี และ พระ สัจจ บารมี; ทรง รักหา พระ หฤทัย

คง ที่ ไม่ให้ วิจารณ์ เพราะ ยินดี ยินร้าย, จัด เป็น พระอุเบกขา ขารมี;
 พระปรีชา ทำพระองค์ ให้เป็น ผู้ตน, รู้เท่า ถึงกาล, และ อาจ เล็ง เห็น
 ก้าวหน้า ไม่ งมงาย, นำ พระองค์ หลีก จาก กิริยา อันมิใช่ ทาง ดำเนิน ใน
 ปฏิปทา อันเป็น ทาง ตลอดจน ได้ บรรลุ พระ อนุตตร สัมมา สัม โพธิ ญาณ,
 จัด เป็น พระ ปัญญา ขารมี.”

ขารมี ทั้ง ๑๐ นี้ ตาม ตำหรับ โยราธ ท่าน กล่าวว่า พระโพธิสัตว์
 ต้อง บำเพ็ญ เป็น ลำดับ หลาย พระชาติ, จน บริบูรณ์ ทั้ง ๑๐ ประการ
 แล้ว เมื่อใด, เมื่อ นั้น จึง จะได้ ตรัสรู้ เป็น พระอรหันต สัมมา สัม พุทธ เจ้า.
 ใน ข้อ นี้ ก็ อีก, น่า จะ สันนิษฐาน ว่า ท่าน มุ่งหมาย เป็น คำ เปรียบ, คือ
 ขารมี บาง อย่าง อาจ บำเพ็ญ ได้ โดย บริบูรณ์ แม้ เมื่อ ยัง เป็น คฤหัสถ์, แต่
 ขารมี บาง อย่าง จะ บำเพ็ญ ได้ บริบูรณ์ ต่อ เมื่อ ได้ ออก บวช แล้ว. ที่ น่า
 สันนิษฐาน เช่นนี้ เพราะ ตาม ทาง ไสยศาสตร์ ถือว่า ผู้ที่ บวช แล้ว
 เท่านั้น จึง จะ ควร ได้ ชื่อว่า “ทวิชะ” — ผู้เกิด สอง หน, คือ กำเนิด
 จาก กรรม มารดา หน ๑ กำเนิด เมื่อ บรรพชา อีก หน ๑; ดังนั้น ผู้ที่ยัง
 มิได้ บวช คง เรียก ว่า ยัง อยู่ ใน ชาติ ที่ ๑, ต่อ บวช แล้ว จึง ถึง ชาติ
 ที่ ๒. การ บำเพ็ญ ขารมี ต่างๆ อาจ ทำ ได้ ย่าง ใน ชาติ ที่ ๑, แต่ ต้อง
 ได้ “กำเนิด” ใน ชาติ ที่ ๒ เสีย ก่อน จึง จะ สามารถ บำเพ็ญ ได้
 โดย บริบูรณ์ ทั้ง ๑๐ ประการ.

ส่วนพระพุทธรูปของเราอย่างไร ๆ ในเมื่อยังมีได้เสด็จออก
บรรพชา ก็คงจะต้องได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีอยู่หลายประการแล้ว,
เพราะพระองค์เป็นเจ้านาย และพระราชบิดาทรงเตรียมไว้ให้ไว้ได้ทรง
เป็นมหาภิกษุตามคำทำนายนายของฤๅษี, ฉะนั้นอย่างไร ๆ ก็คงจะ
ได้ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมอยู่แล้วโดยปกติ. ธรรม ๑๐ ประการ
ที่กล่าวที่นี้ เป็นธรรมสำหรับผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ต้องประพฤติ,
จึงได้ชื่อว่า “ทศพิธราชธรรม,” ซึ่งท่านได้ผูกเป็นคาถาไว้,
เพื่อให้จำง่าย, ดังต่อไปนี้ :—

“ ทานํ สีลํ ปริจาคํ อาชฺชวํ มทุทวํ ตปํ
อโภธํ อวิหีสณฺจ ขนฺตึญฺจ อวิโรธนํ.”

อธิบายโดยย่อ ๆ, (๑) ทานํ คือการให้ทรัพย์สินแก่คนที่ไร้
ทรัพย์สิน, และที่ควรอนุเคราะห์; (๒) สีลํ คือการรักษาความ
สุจริตในไตรทวาร, ได้แก่การรักษาศีล ๕ เป็นนิตยเป็นต้น;
(๓) ปริจาคํ คือ การสละทรัพย์สินเพื่อทำประโยชน์แก่พระศาสนา,
เช่นสร้างวัด, อุโบสถ, วิหาร, การเปรียญ, ฯลฯ, หรือ
เพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาก, เช่นสร้างโรงพยาบาล, โรงเรียน,
ถนน, สะพาน, เป็นต้น; (๔) อาชฺชวํ คือความซื่อตรงและ
รักษาความสัตย์; (๕) มทุทวํ คือความไม่จองหอง, ไม่ถือตัว,

รู้จัก เคารพ นอบ น้อม ต่อผู้มีบุคคล (คือผู้มีกำเนิดสูง, มีอายุ
 มาก, และมีคุณความดี); (๖) ตบิ คือบำเพ็ญกรรมเผา
 กิเลส, มีถือศีล ๘ ทุกๆ วันพระเป็นต้น; (๗) อโภธ คือไม่ทำให้
 ผู้^๒อื่นต้องเดือดร้อนเพราะความกราดเกรี้ยว; (๘) อวิหีสะ คือไม่ประพฤติก
 การใดที่เป็นไปในทางเบียดเบียนผู้^๒อื่น; (๙) ขนุติ คือความอดกลั้น,
 ทนต่อความโกรธและความให้ร้ายของผู้^๒อื่น, ไม่กระทำตอบแทนแก้
 แค้น; (๑๐) อวิโรธนิ คือไม่ประพฤตินอกทำนองคลองศาสนธรรมหรือน
 ิติธรรม. เมื่อเทียบกันดูกับ บารมี ๑๐ ก็จะมีตรงกันอยู่แล้วสามข้อ,
 คือ ทาน ๑ ศีล ๑ ขันติ ๑, นอกจากนี้ก็สังเคราะห์เข้าในบารมีอื่น ๆ อีก
 ได้, คือ บริจาคสังเคราะห์เข้าในทานบารมี; อดทนสังเคราะห์เข้าใน
 ลัทธบารมี; มัททวะสังเคราะห์เข้าในศีลบารมี; ตปะสังเคราะห์เข้าใน
 วิริยบารมีและอธิษฐานบารมี; อโภธะสังเคราะห์เข้าในขันติบารมี;
 อวิหีสะสังเคราะห์เข้าในเมตตาบารมี; และอวิโรธนะสังเคราะห์
 เข้าในอุเบกขาบารมี. ทั้งนี้ก็เห็นได้ว่า ผู้ใดบำเพ็ญทศพิธราช
 ธรรมก็ชื่อว่าบำเพ็ญบารมี ๘ อย่างใน ๑๐ แล้ว, ยังคงขาดแต่เนกขัม
 กับขณฺเฑาะ. พระพุทธเจ้าของเราได้ทรงบำเพ็ญพระบารมี ๘ ประการ
 แม้เมื่อยังมีโคเสด็จออกบรรพชา; ครั้นเมื่อตกลงพระหฤทัยเสด็จ
 ออกบรรพชาจึงทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีอย่างยิ่งยวด, แล้วและทรงบำเพ็ญ

พระบารมีอื่นๆ ให้ถึงขั้นสูงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ, จนในที่สุดได้ตรัสรู้
ธรรมวิเศษ, เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

กิจ การ ขัน ท้ายใน การ ตรัสรู้ นั้น

พระโยราณาจารย์ ฝ่าย

มัชฌิมนิกายท่านแสดงไว้ว่า ทรงเจริญสมถภาวนาทำจิตต์ให้เป็น
สมาธิคือแน่นแน่วบริสุทธิ, ปราศจากอุปกิเลส คืออารมณ์เครื่อง
เศร้าหมอง, ทรงบำเพ็ญฌานโดยลำดับ, จนตัวปัญญา ๓ ประการได้
บังเกิดขึ้นในยามทั้งสามแห่งราตรีตามลำดับกัน. เพื่อช่วยความ
เข้าใจของผู้ไม่ความรู้ ขออธิบายถึงฌานทั้งสี่อันเป็นเหมือนขั้น
บันไดดำเนินบรรลุถึงปัญญา (หรือญาณ) ทั้งสาม, ด้วยภาษาง่ายๆ.

ฌาน คือ การ เพ่งอารมณ์จนใจ แน่ว เป็น สมาธิ แท้จริง, ไม่วอก
แวก, ยังคับใจให้ นึก แต่จำเพาะที่มุ่งนึก. ฌานนั้นจัดเป็น ๔ ชั้น,
เรียกชื่อตามลำดับแห่งความประณีต ปฐมฌาน มีองค์ ๕, คือ
(๑) ยังมีตรรก, เรียกว่า วิตก, (๒) ยังมีตรอง, เรียกว่า
วิจาร, เหมือนอารมณ์ของคนสามัญ, แต่ไม่ประกอบด้วยกิเลส
กามและอกุศลธรรม; มี (๓) ปีติ, คือความอิ่มใจ, และ
(๔) สุข, คือความสบายใจ, เกิดแต่วิเวก คือ ความเงียบ;
กับประกอบด้วย (๕) เอกัคคตา, คือจิตต์อันมีอารมณ์เป็น
หนึ่งลงไป, นึกแน่วอยู่ได้ในสิ่งเดียว, ไม่นึกโน่นนึกนี่กลับไป

กลับมา. ทตฺติยฌาน มีองค์ ๓, คือ ละวิตก และวิจารเสียได้, คงเหลือแต่ปีติ, สุข, และเอกัคคตา. ตตฺติยฌาน มีองค์ ๒, คือ ละปีติเสียได้, คงเหลือแต่สุขกับเอกัคคตา. จตุตถฌาน มีองค์ ๒ เหมือนกัน, คือ ละสุขเสียได้กลายเป็นอุเบกขา, กับเอกัคคตา.

ปัญญา ๓ ประการที่ว่าได้เกิดขึ้นในพระหฤทัยพระพุทธเจ้าในยามทั้งสามเป็นลำดับนั้น, ท่านยังไว้ว่า ในยามที่ ๑ ยังเกิด “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ”, แปลว่าความรู้เป็นเครื่องระลึกได้ถึงขั้นที่อาศัยอยู่ก่อน, หรือกล่าวว่าระลึกชาติหนหลังของตนได้. ในยามที่ ๒ ยังเกิด “จุตูปปาตญาณ”, แปลว่าความรู้ในจุติและเกิดของสัตว์ทั้งหลาย, คือ อากาเร็ฐสัตว์ทั้งหลาย อันคิเลวต่างกันว่า เป็นด้วยอำนาจกรรม, หรืออีกนัย ๑ เรียกว่า “ทิพพจักขุญาณ”, แปลว่าความรู้ตจฺจดวงตาทิพย์. ในยามที่ ๓ ยังเกิด “อาสวักขยญาณ”, แปลว่าความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ, คือเครื่องเศร้าหมองอันหมักหมมอยู่ในจิตตสันดาน; อธิบายต่อไปว่า กำหนดรู้ขั้นพร้อมทั้งอาการ, โดยความเป็นเหตุและเป็นผล เนื่องต่อกันไป (เรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท”), จบลงด้วยอริยสัจ, และเมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงรู้เห็นอย่างนี้แล้ว จิตก็พ้นจากความเศร้าหมองทั้งปวง, ไม่ถ่มมั่นด้วยอุปาทาน, ไม่เป็นห่วงในโลกียสุข อันเป็นสุขไม่แท้จริง และไม่ประณีต.

อริยสัจ ๔ ประการ

ธรรมวิเศษที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว และได้ทรงสั่งสอนผู้อื่น ให้รู้ตาม เรียกว่าอริยสัจ, คือความจริงอย่างสูง, มีอยู่ ๔ ประการ, คือ (๑) ทุกข์; (๒) ทุกขสมุทัย, แปลว่าเหตุเกิดแห่งทุกข์; (๓) ทุกขนิโรธ, แปลว่าความดับแห่งทุกข์; (๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา, แปลว่าทางดำเนินถึง ความดับทุกข์; หรือเรียกโดยย่อว่า “ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค.” จะขออธิบายตามเค้าประณมเทศนา ของพระพุทธเจ้า, ที่มีนามว่า “ธรรมจักร”, แต่จะเก็บเอาแต่ จำเพาะข้อความอันแสดงด้วยจักราริยสัจ มาแสดงในที่นี้, ประกอบ ด้วยคำอธิบายโดยอรรถโนมิตีของข้าพเจ้าเองบ้าง.

๑. ทุกข อริยสัจ. พระพุทธเจ้าทรงบรรยายว่า ความเกิด ก็เป็นทุกข์, ความแก่ก็เป็นทุกข์, ความตายก็เป็นทุกข์; ความโศก, ความรำไรรำพรรณ, ความเจ็บกาย, ความเสียใจ, ความคับแค้นใจ ก็ เป็นทุกข์; ความประสพด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักทั้งหลายก็เป็นทุกข์; ความงลาภจากสิ่งที่ไม่รักทั้งหลายก็เป็นทุกข์; ปราศจากอันใดแม้ไม่ได้ ก็ปราศจากนั้นแล้วก็เป็นทุกข์. กล่าวโดยย่อ อุปาทานฉันท์ ๕ เป็นทุกข์. คนโดยมากเมื่อแจ้งสิ่งที่ เป็นทุกข์ให้ฟัง ก็มักจะเข้าใจทั้งหมด,

เว้นเสียแต่ข้อ ที่ว่า ความ เกิดเป็นทุกข์นั้น แหะละมักมี คนหลงอยู่ข้าง.
 แต่แท้จริงไม่ควร หลงนเลย, และถ้าใช้ สมอง ตรอง ดู หน่อยก็ จะ แล
 เห็นได้ว่าเป็นทุกข์, คือ ประการ ๑ อาการที่คนเราเกิดจาก กรรม
 มารตานั้นเองมิใช่เป็นไป ด้วย ความ สะทก, ย่อมมีความ ลำบาก
 ยาก เข็ญ เป็น อนเณก ประการ, แต่ว่าตัวเราจำ ความทุกข์ที่ได้รับ ใน
 เวลานั้นไม่ได้ จึง ลืม ไปว่า เป็นทุกข์; อีก ประการ ๑, ถ้าจะ กล่าว
 ให้ ประณีต หน่อย, ควร คิดดูให้ ดีว่า ถ้าเรามี ได้เกิดมาก่อนแล้ว
 ก็จะไม่ ต้อง แก่, ไม่ ต้อง เจ็บ, ไม่ ต้อง ตาย, ไม่ ต้อง ประสพ อารมณ์
 ต่าง ๆ ที่ทำให้เป็น ทุกข์. ความ กำเนิดนั้น เทียบ เป็นทุกข์ ชนิดที่ ๑
 ที่เราต้อง ประสพ ในชีวิต; เมื่อได้เกิดมาแล้วจึงได้บังเกิดมีความ
 ยึดถือ และ เป็นห่วง ใน เบญจขันธ์, ซึ่งแต่ละอัน ๆ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น.

๒. ทุกข สมุททย อริยสัจ. พระพุทธเจ้าทรง บรรยาย ว่า ตัณหา,
 คือ ความทะยานอยาก อันใด ทำ ความเกิด อีก เป็นไป กับ กำหนด ด้วย อำนาจ
 ความเพลีน, เพลีน ยิง ใน อารมณ์นั้น ๆ. ตัณหานี้ เป็น อย่างไร?
กามตัณหา อย่าง ๑ ภวตัณหา อย่าง ๑ วิภวตัณหา อย่าง ๑.

อธิบายว่า ตัณหา คือ ความอยากได้หรือ อยากพ้น อย่าง รุนแรง,
 ทะยาน, คืบร่น ขวนขวาย ในทางให้ ได้ สมอยาก. กามตัณหา คือ ความ
 อยากได้คน, หรือ ของ, หรือ ความสุข สมบูรณ์ และ ความพอใจ ตัว,

ซึ่งยังไม่ได้, และความหมกมุ่นมัวเมา อยู่ในสิ่งนั้น ๆ ที่ตนได้แล้ว.
ภวตัณหา คือ ความอยากคง อยู่ในภพที่เกิด ด้วยอำนาจความอาลัย,
 และ ความอยากเกิดในภพที่ปรารถนาต่อไป. ความอยากเป็นนั่นเป็นนี่
 ก็ สงเคราะห์ เข้าในประเภทนี้ด้วย. วิภวตัณหา คือ ความอยากไม่เป็น
 อยู่ในภพที่เกิด, อยากตายเสีย, เพราะเบื่อหน่าย, และ ความอยากดับ
 สูญไม่เกิดในภพนั้น ๆ อีก. ความไม่ อยาก เป็นนั่นเป็นนี่ สงเคราะห์
 เข้าใน ประเภทนี้ ด้วย.

๓. ทุกขนิโรธ อริยสัจ. พระพุทธเจ้า ทรง บรรยาย ว่า ความดับ
 โดยไม่ติด ย่อมอยู่ได้, โดยไม่เหลือ แห่ง ตัณหา, คือ ความ สละ
 ตัณหา, ความ วาง ตัณหา, ความ ปล่อย ตัณหา.

อธิบายว่า เมื่อรู้แล้วว่า ตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์ ก็ต้อง คิด
 ดับ ตัณหาเสียให้ สิ้นเชิง จึงจะ ดับทุกข์ ได้.

๔. ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทาอริยสัจ. พระพุทธเจ้า ทรง บรรยายว่า
 ข้อปฏิบัติให้ถึง ความดับทุกข์นั้น ทางมีแปด องค์ แยกเครื่องไปพ้น
 จากกิเลสอันเป็นขันธ์, กล่าวคือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมา
 สัมปเพกข์ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ
 (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสมาธิ (๘) สัมมาสมาธิ.

ทางมี แปด องค์ แยก ที่ กล่าว ใน ที่นี้ เรียก ตามศัพท์ภาษามคธ ว่า

“อฏฐังคิกมรค” (เขียนแผลงอย่างอักษรวิธิตไทย “อฏฐังคิกะมัคค์”).
หรือตามศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า อฏฐังคิกมรค (เขียนแผลง
อย่างอักษรวิธิตไทยว่า “อฏฐังคิกะมรรค”), มีอธิบายแจง
ออกไปดังต่อไปนี้ :—

(๑) สัมมาทิฐิ, แปลว่าความเห็นชอบ, โดยตรง ได้
แก่ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรมทุกประการ; โดยตรงได้แก่
ความเห็นว่าเป็นผลดีและร้ายย่อมเกิดแต่กรรม, คือเราทำดีจึงจะได้ดี,
ทำชั่วจึงจะได้ร้าย. มีคนอยู่บางคนคิดเห็นไปเสียว่า การทำดีทำชั่ว
หากจะมีผลก็แต่เมื่อมีผู้รู้เห็นเท่านั้น, ฉะนั้นถ้าทำชั่วแล้วและปิดบัง
มิให้ผู้อื่นรู้ได้ ก็เชื่อว่าอาจได้ผลดี, หรืออย่างน้อยก็ไม่ได้รับ
ผลร้าย; และตรงกันข้าม, ถึงจะทำดีสักปานใดก็ตาม แต่ผู้
มีอำนาจวาสนาไม่รู้ไม่เห็น, หรือไม่ชอบตน, ก็อาจไร้บำเหน็จบำนาญได้.
คนชนิกนั้นนับว่าเป็นผู้มีความเห็นผิดโดยแท้.

(๒) สัมมาสังกัปปะ, แปลว่าคำริชชอบ, คือไม่ทำวิ
เสาะหาความสุขสำราญ และเพลิดเพลินในทางที่ผิด, ไม่ทำวิเนื่องด้วย
การผูกพยาบาท.

(๓) สัมมาวาจา, แปลว่าวาจาชอบ, ได้แก่วจีสุจริต
๔ ประการ, คือไม่พูดปด ๑. ไม่พูดส่อเสียด ๑. ไม่พูดหยาบ ๑. ไม่

พูดเหลวไหล ๑. บรรดาการพูดไม่ตรง กับความจริงทุกสถาน จัดว่าเป็น
 “มุสาวาท”; การพูดขบถบุคคล ๒ ผ่ายหรือ ถ้วนันให้แตกสามัคคีกัน,
 ให้ระหองระแหงผิดใจกัน, ให้ระแวงแก่กัน, จัดว่าเป็น “ปิสฺสฺสวาท”;
 การทำเขา, การสยด, ตลอดจนถึง การกล่าวแตกกัน, ประชด, และ
 นิินทา จัดว่าเป็น “ผรุสฺสวาท”; การพูดเหลวไหลไม่เป็นแก่นสาร
 จัดเป็น “สัมผฺปิปปลาปวาท.” การกล่าวขบถไม่เป็นชั้นจัดว่าเป็น
 การพูดเหลวไหล, หรืออาจเป็นถึงมุสาวาทด้วยก็ได้.

(๔) สัมมากัมมันตะ, แปลว่า การงานชอบ, ใต้แก่กาย
 สุจริต ๓ ประการ, คือไม่ฆ่าสัตว์ ๑ ไม่ลักทรัพย์ ๑ ไม่ประพฤติ
 ผิดในกาม ๑. เรื่องไม่ฆ่าสัตว์ เป็นปัญหาอันเคยมีมาแม้แต่ในเมื่อ
 ครั้นพุทธกาล, คือมีผู้มีผู้ขอทูลถามว่า กระพุกถามว่า เมื่อ
 ไม่ฆ่าสัตว์ ละก็จะได้อะไรเป็นอาหารเล่า? ยังมีอีกจำพวก ๑ ซึ่งมี
 ความปรารถนาจะใคร่ให้ดียิ่ง, ถึงแก่แสดงความเห็นว่า, เพื่อสนับสนุน
 ข้อนั้นห้ามมิให้ฆ่าสัตว์นั้น, ควรห้ามการบริโภคเนื้อสัตว์เสียเด็ดขาด
 ที่เดียว. เทวทัตที่แตกออกไปจาก คณะพุทธสาวก ก็เพราะเหตุมีทิฏฐิ
 เช่นนี้ อย่าง ๑. ข้าพเจ้าเห็นว่าแท้จริงในเรื่องห้ามฆ่าสัตว์นั้นคนโดยมาก
 จะยังมีใคร่เข้าใจกันว่าพระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายอย่างไร. ส่วนข้อที่
 ว่าพระเมตตากฤษฎาต่อสัตว์ทั้งหลายทำให้ทรงห้ามเช่นนั้น ย่อมเป็น

ข้อที่เห็นได้โดยง่าย ๆ, และคงไม่ผิดด้วย, แต่ยังหาเข้าใจลึกซึ้ง
 เพียงพอไม่. ข้าพเจ้าเข้าใจว่าทรงมุ่งถึง การฆ่าสัตว์ เพื่อ บชฌาย์^๒ เส้น
 เทวคาตาม ธรรมเนียมของพราหมณ์ มากกว่าการฆ่าสัตว์ เพื่อเป็นภักษา
 หารแก่มนุष. การฆ่าสัตว์ เส้นเทวคา ทำให้สัตว์ที่ทำคุณประโยชน์
 แก่มนุष ถูกปลงชีวิตเสียมากมายโดยไร้ ผลดีด้วยประการทั้งปวง, และ
 ถ้านึก ไปก็ไม่น่าจะ คิดเลยว่า เทวคาจะ ชอบให้เขา ฆ่า สัตว์ บชฌาย์^๒ เช่นนั้น.
 ส่วน การ กินเนื้อ สัตว์ เป็น ของ เนือง ด้วยกฎแห่ง ธรรมดา อย่าง ๑, ซึ่ง
 พระพุทธเจ้าทรงทราบดี ว่า ยากที่จะ ยกเลิก เสียได้, จึง ทรง บัญญัติ^๓
 ไว้แต่เพียงว่าไม่ให้ลงมือฆ่าสัตว์เองเท่านั้น, หาได้ทรงห้ามการกินเนื้อ
 สัตว์ไม่. การ ฆ้องโกงทุกสถาน, เช่นรับฝาก หรือเป็นผู้รักษาทรัพย์^๔
 ของผู้อื่นเอาทรัพย์ไปใช้เสียเอง, ทำเงินและธนบัตร ปลอมหรือ
 เขียนใบสั่งจ่ายปลอม, และการ ล่อลวงให้เขาเข้าทุนทำการค้าขายแล้ว
 และเอาเงินนั้นไปใช้เป็นประโยชน์ของตนเองเสีย จัดว่า เป็น อทินนาทาน.
 ส่วนความประพฤติดีกในกามนั้น หมายความว่าไม่จำเพาะแต่ทำชู้กับเมีย
 ของผู้อื่น, ถึง การ ลอบทำชู้กับ หญิงสาวที่บิดามารดาหรือผู้ปกครอง
 ยังมีได้ยินยอมยกให้ก็นับว่าประพฤติดีกเช่นนั้นเหมือนกัน.

(๕) สัมมาอาชีวะ, แปลว่าเลี้ยงชีวิตชอบ, ได้แก่การ
 เลี้ยงชีวิตในทางสุจริตและในทางถูก ธรรมเนียม. การค้าขายสุรา

ขามาที่คนเสพยาติด, การตั้งโรงหญิงหาเงิน, การฆ่าสัตว์ขาย
เป็นอาหาร, แม้ไม่ผิดกฎหมายแผ่นดินก็ดี, ทางศาสนาจัด
ว่าเป็นมิจาอาชีวะทั้งนั้น; แต่การค้าขายมนุษย์กับการตั้งย่อนให้คน
เล่นการพนัน เป็นผิดทั้งทางพระศาสนาทั้งทางกฎหมายแผ่นดิน.

(๖) สัมมาวาจามะ, แปลว่าพยายามชอบ, ได้แก่พยายาม
ในทางยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นและให้เจริญ, และในทางยังบาปธรรม
ไม่ให้เกิดและให้เสื่อมสิ้นไป. ในใจคนเราทุกคนย่อมจะมีอยู่ทั้งกุศล
ธรรมและบาปธรรม, เป็นส่วนมากบ้างน้อยบ้าง. เป็นหน้าที่ของเรา
ทุกคนที่จะพยายามยึดถือส่วนกุศลธรรมที่เรา มีอยู่ แล้วให้คงที่อยู่,
และยังให้เจริญขึ้นได้ด้วยก็ยิ่งดี, และควรพยายามตัดรอนถอนบาป
ธรรมที่มีอยู่ แล้วให้ลดน้อยลงทุกที, อย่าก่อบาปธรรมขึ้นใหม่อีก.

(๗) สัมมาสติ, แปลว่าระลึกชอบ, ได้แก่ระลึกการอันทำ
ให้สงบราคะ, โทษะ, โมหะ, และไม่ระลึกการอันจะย่อให้เกิดราคะ, โทษะ,
โมหะ. ราคะ นั้นอย่างต่ำคือ “กามราคะ,” ได้แก่ความกำหนัดด้วยอำนาจ
กิเลสกาม. ยังมีราคะอย่างที่จะละเอียดกว่าอีก ๒ อย่าง, แต่ก็ยังคงจัดว่าเป็น
ของไม่ดีเหมือนกัน, คือ “รูปราคะ,” ได้แก่ความติดใจอยู่ในรูปธรรม,
เช่นชอบใจในบุคคลบางคน หรือในพัสดุบางสิ่ง, อีกอย่าง ๑ เรียกว่า
“อรูปราคะ,” ได้แก่ความติดใจอยู่ในอรูปธรรม, เช่นพอใจ

ในสุขเวทนาเป็นต้น. โทษะ โดยมาก มักเปลี่ยนกันแต่ย่อ ๆ ว่า “โกรธ”, แต่ที่แท้โกรธเป็นแต่ส่วน ๑ แห่งโทษะเท่านั้น; ความคิดร้ายทุกสถาน, เช่น อิจฉา, พยาบาท, อาฆาต, เองร้าย, เหล่านี้ สงเคราะห์เข้าในโทษะทั้งนั้น. โมหะ ได้แก่ความหลงเหมือนคนที่หลับละเมอและโง่งมงาย, ไร้เท่าไม่ถึงกาล.

(๘) สัมมาสมาธิ, แปลว่าตั้งใจชอบ, ได้แก่ภาวนาสกตใจในทางมักน้อย, ในทางมุ่งดีต่อผู้อื่น, และในทางนำให้คลายความหลง. ทำใจให้นิ่ง, นิ่งแต่อย่างเดียว, แต่ยังไม่ถึงลงไปแท้, เรียกว่า “อุปปจารสมาธิ”, คือสมาธิเป็นแต่เฉียด ๆ; ต่อเมื่อใด ทำใจให้นิ่งและถึงลงไปได้จริง ๆ จึงเรียกว่า “อัปปนาสมาธิ”, คือสมาธิอันแน่นแน่ว.

อริยสัจ ๔ ประการนี้แลเป็นธรรมะที่พระพุทธเจ้าของเราได้ตรัสรู้, เรียกว่า บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ, คือปัญญาถึงเห็นความจริงอย่างสำคัญหาที่เปรียบมิได้, เป็นธรรมะที่ยังมิได้เคยมีผู้ใดถึงรู้เห็นได้ก่อนพระองค์เลย.

ข้อที่เราทั้งหลายควรรู้สักพระคุณของพระพุทธเจ้าเป็นใหญ่หลวง คือ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมะวิเศษนั้นแล้ว หาได้ทรงสงวนไว้สำหรับจำเพาะพระองค์เองเท่านั้นไม่. ด้วยอำนาจพระกรุณาอันกว้าง

ขวาง เปรียบเหมือนทะเลใหญ่อันหาฝั่งมิได้, พระองค์ได้ทรงประสาธน์
สอนธรรมะวิเศษนั้นแก่เวไนยนิกรโดยแพร่หลาย, เหมือนประทาน
สมบัติอันประเสริฐยิ่งกว่าโลกสมบัติทั้งปวงไว้ให้อยู่ติดโลก, เป็น
เครื่องค้ำจุนโลกและประโลมใจมนุษย์นิกรชั่วกาลนาน, เป็นสาธารณ
ประโยชน์หาที่เปรียบมิได้.

ฝ่ายเราทั้งหลายผู้ถือตนเป็นพุทธศาสนิก ควรเป็นผู้กอบด้วย
กตัญญูกตเวทิต์, เมื่อรู้สำนักอยู่แล้วว่าพระพุทธเจ้าทรงมีอุปการ
คุณแก่เราทั้งหลายมากมายเห็นปานนี้แล้ว, ก็ควรตั้งใจสนองพระคุณ
โดยตั้งใจประพฤติตามพระบรมพุทโธวาทโดยเต็มสติปัญญาและความ
สามารถ. ส่วนผู้ที่มิได้บำเพ็ญโดยเต็มทีเพราะขาดความเข้าใจนั้น
ควรชวนช่วยหาความรู้ในทางศาสนธรรมให้ยิ่งขึ้น, และเมื่อได้
ศึกษาเข้าใจแล้ว, แม้ศรัทธามีอยู่ก็ไม่ต้องวิตกเลยในข้อที่จะไม่
สามารถปฏิบัติได้, เพราะอะไรก็ไม่สำคัญเท่าใจของเราเอง. ถ้า
ใจเรานึกว่าจะปฏิบัติได้ก็คงจะทำได้, ถึงแม้แต่จะทำได้เพียงสัก
เล็กน้อย ก็ยังดีกว่าไม่ทำเสียเลย, แต่ถ้าใจท้อแท้นึกเสียว่าจะ
ทำไม่ได้ ก็คงจะไม่ได้ด้วยเอง. ถ้าปรารถนาเป็นคนดีจริง, สมที่
เป็นพุทธศาสนิก, ต้องหมั่นบังคับใจของตนเองให้อยู่ในอำนาจ, จน
อาจสั่งให้นึกอะไรได้ตามปรารถนา; ถึงแม้ในขั้นต้นจะนึกท้อแท้ ก็

ควร ช่มใจให้ ความสะดวกที่แน่นอนให้จงได้.

ยังมีคนอยู่ อีกจำพวก ๑ ที่ขี้ขลาด งงวอยไปเพราะความเข้าใจว่า
 ตนฉลาด, มักกล่าวว่า จะบำเพ็ญให้เปลืองเวลาทำไม, เพราะถึง
 แม้จะบำเพ็ญเท่าใด ๆ ก็ไม่มีทางที่จะบรรลุผล แม้แต่เพียงเป็นแต่โลคา
 ยัน. สำหรับคนชนิดนี้ ควรชักชวนให้รำพึง ว่า มีผู้ใดบ้าง
 ในโลกนี้ที่ขึ้นไปสู่ที่สูงได้ โดยไม่เหยียบบันได ขึ้นต่ำก่อน? ถึงใน
 ทางธรรมก็เช่นกัน. ใครไม่ศึกษาและบำเพ็ญธรรมในขั้นต่ำ ๆ ก่อน
 จะบรรลุถึง ธรรมชั้นสูงได้ อย่างไรเล่า. การ งด ความเพียร เลื่อนนั้นหา
 คุณประโยชน์มิได้เลย, คงมีได้แต่ผลร้ายเท่านั้น, แม้แต่จะเพียง
 เสมอตัวก็ไม่ได้, เพราะกิเลสต่าง ๆ อันท่องเที่ยวอยู่ในจิตต์ของเรา
 คอยตาม กวน อยู่ เสมอให้เรากระทำตามใจตัว, และความจริงย่อมมีอยู่
 ว่าบาปกรรมทำง่ายกว่ากุศลกรรม ฉะนั้น การ ตามใจตัวจึง มักพาให้
 เรากระทำบาปกรรมบ่อย ๆ แม้ โดยไม่ใคร่รู้ สักตัว. ถ้าหากว่ามิ
 ความเพียรบากบั่น, หมั่นเพียร กุศล ธรรมขึ้นไว้ในสันดาน, ก็เปรียบ
 เหมือนประเทศที่ เกณฑ์ทหาร และ ตั้ง กอง ตำรวจ ขึ้นไว้ สำหรับ บำราบบาป
 ธรรม อันเปรียบ ด้วย ผู้ร้าย ฉะนั้น.

การช่มกิเลสของเราเป็นกรณีกิจ ไม่จำเพาะ ต่อตัวเราเท่านั้น,
 ทั้ง เป็น กรณีกิจ อัน เรา ควร ประพฤติ เพื่อ ประโยชน์ ของ เพื่อนบ้าน ด้วย.

คนเรา, จะเป็นผู้ถือสัญญาดีใด และถือศาสนาใดก็ตาม, ย่อมไม่ชอบและไม่ไว้ใจบุคคลที่ไร้ธรรม, เพราะบุคคลที่ไร้ธรรม เปรียบเหมือนสัตว์ในป่าดงร้าย, ไม่รู้ว่าอะไรจะประทุษร้ายใครเมื่อใด, เป็นที่ระแวงสงสัยอยู่เป็นนิตย์. ฉะนั้นถ้าปรารถนาอยู่เป็นสุขสงบในหมู่มนุษย์เป็นความจำเป็นจริง ๆ ที่เราจะต้องประพฤติเป็นผู้อยู่ในศีลในธรรม, เพื่อเพื่อนบ้านคบได้ โดยปราศจากความระแวงใจ.

การที่ประพฤติตนให้อยู่ในศีลในธรรม, ก็จำเป็นต้องมีหลักที่ยึดเหนี่ยวใจให้แน่วในทางศรัทธา, ต้องมีเครื่องเตือนใจให้เฝ้าในทางแสวงหาความรู้ในทางธรรม. ก็สิ่งใดเล่าในโลกนี้จะมีดียิ่งไปกว่าพระรัตนตรัย? เพราะเหตุใดเล่าจึงเป็นเช่นนั้น? เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าได้เป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม, พระธรรมนั้น พระสงฆ์ได้ทรงจำไว้, และพระสงฆ์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า; พระรัตนตรัยนี้เป็นของหมดจดอุดมเลิศในโลก, ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความหมดจดอย่างยิ่งแก่สัตว์ทั้งหลายผู้เลื่อมใสแล้วผู้ใคร่ซึ่งความหมดจดแก่ตน, ผู้ปฏิบัติโดยชอบ. ผู้ใดถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะแล้ว, มาเห็นอริยสัจทั้งสี่ด้วยปัญญาอันชอบ, นับว่าได้ประสพสรณะอันทำให้สบายใจอย่างยิ่ง, เพราะอาจจะได้พ้นจากทุกข์ทั้งปวง, ดังนี้แล.

